

POKAZATELJ PRIVREDNOG RAZVITKA. PROBLEMI SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE

VELIČINA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA PREMA POPISU GAZDINSTAVA OD 1931. GODINE

	Ukupan broj gazdinstava	Gazdinstva ispod 5 ha	Gazdinstva ispod 5 ha sačinjavaju % svih gazdinstava
dravska	154.628	88.792	57,4
živša Savska	423.848	321.729	75,9
Dunavska	336.618	210.815	62,8
/rbaska	151.812	93.705	61,7
>ivša Primorska	129.170	111.718	86,5
Drinska	217.365	138.828	63,8
Āoravska	227.106	145.990	64,2
Jardarska	211.982	149.918	70,7
'etska	131.222	85.056	64,8 ¹

A. Mirković, *Poljoprivreda i seljaštvo u Jugoslaviji*, Zagreb, 1979, 4.

ĀETIRI KATEGORIJE DOMAĀINSTAVA

Skupina	Broj gospodarstva	Postotak broja	Površina u ha	Postotak površine
ispod 2 ha	670.000	33,8%	690.000	6,5%
>d 2 — 5 ha	676.000	34,0%	2.287.570	21,5%
id 5 — 20 ha	579.000	29,3%	5.253.000	49,3%
d 20—50 ha	49.000	2,5%	1.388.000	13,0%
rega ispod 50 ha	1.974.000	99,6%	9.618.570	90,3%
reko 50 ha	11.000	0,4%	1.027.000	9,7%
Ukupno:	1.985.000	100%	10.645.570	100% ²

i. Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1968, 322.

¹ Pregled pokazuje da je u Jugoslaviji bilo oko 1,200.000 gazdinstava ispod na. U proseku je na jedno od ovih gazdinstava dolazilo manje od 2 ha površine, rema popisu 1931. bilo je više gazdinstava, ali je među gazdinstvima ispod 5 ha ilo 150.000 takvih čijim držaocima poljoprivreda nije bila glavno zanimanje.

² M. Mirković smatra da brojno zahvatanje veličine gazdinstava ne može ati potpunu sliku o agrarnoj strukturi, jer jednake površine i njihova eks-loataciona jedinica nisu istovetne u Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori,

UČEŠĆE U PRINOSU 1923.

Vojvodina (bez Srijema, ali s Baranjom)	24,27%
Srbija (bez Kosova, Metohije i Sandžaka)	20,82%
Makedonija (s Kosovom i Metohijom)	6,36%
Hrvatska i Slavonija (sa Srijemom ali bez Baranje)	27,62%
Dalmacija	4,76%
Bosna i Hercegovina	8,56%
Crna Gora	0,30%
Slovenija	7,31 % ³

Isto, 315.

ZAPOSLENA LICA PREMA GLAVNOM ZANIMANJU 1931.

	Stanje 1931.		Porast prema 1921.	
1. Poljoprivreda, stočarstvo, šumarstvo i ribarstvo	5,098.888	76,3%	250.450	5,2%
2. Industrija i obrt	717.002	10,7%	194.911	5,2%
3. Trgovina, kredit i promet	272.349	4,1%	64.621	32,3%
4. Javna služba, vojska i slobodna zanimanja	305.770	4,6%	59.828	24,9%
5. Druga zanimanja (rentijeri, penzioneri, radnici bez naznake posla) i lica bez zanimanja	288.606	4,3%	79.694	38,5%
Ukupno:	6.682.615	100%	648.504	10,7% ⁴

Isto, 306.

Sloveniji. Slične razlike postoje i u granicama jedne zemlje (u Hrvatskoj — Slavonija, Podravina, Posavina, Zagorje, Gorski kotar, Lika, Primorje). Sem topografskih odlika zemljišta važno je i pitanje klimatskih uslova, blizine gradskih trgova, stanja puteva. Zato upućuje na razlikovanje žitorodnih krajeva u ravnim krajevima i rečnim dolinama (Vojvodina, Podrinje, Stig, Mačva, Moravska dolina, Kosovo) od onih u brdima i planinama (alpski i dinarski krajevi).

³ Jedna četvrtina prinosa otpadala je na Vojvodinu, jedna petina na severnu Srbiju, jedna četvrtina na Hrvatsku (najvećim delom na Slavoniju i Srem), dok je ostalih 28% otpadalo na ostala područja. Izvoznici s viškovima su samo Vojvodina, Srem, Slavonija i severna Srbija, tako da su samo ti krajevi mogli imati koristi od visokih cena žetvenih prinosa. Najviše koristi, kao što ističe M. Mirković, u toj trgovini imali su vlasnici velikih poseda, seljaci u ravnici i blizu velikih plovnih reka, trgovci, izvoznici.

⁴ M. Mirković kritički analizira pregled, navodeći da se očigledno upisivao manji broj žena zaposlenih u poljoprivredi. Statistika pokazuje da je 1931. bilo 126.241 žena zaposleno u poljoprivredi manje nego 1921, iako je njih bilo znatno više u poređenju sa 1921. Odlazak žena iz poljoprivrede je bio više nego malen u poređenju sa muškarcima, naime 100.000 u deset godina, prema 400.000 muškaraca.

PROSECNA NADNICA OSIGURANIH RADNIKA

1923.	20,24 dinara
1924.	22,21 dinara
1925.	23,37 dinara
1926.	24,11 dinara
1927.	25,04 dinara
1928.	25,82 dinara
1929.	26,32 dinara
1930.	26,56 dinara ⁵

Isto, 326.

PROSECNA OSIGURANA NADNICA 1930. DO 1938.

1930.	26,55 dinara
1931.	26,19 dinara
1932.	24,58 dinara
1933.	23,22 dinara
1934.	22,24 dinara
1935. s ,	21,65 dinara
1936. ' ,	21,68 dinara
1937.	22,71 dinara
1938.	23,64 dinara ⁶

sto, 331.

3ROJ OSIGURANIKA (ZAPOSLENIH I OSIGURANIH) od 1935—1940.

1935.	564.287
1936.	616.209
1937.	680.011
1938.	715.186
1939. (kolovoza)	768.871 (najviši postignuti broj)
1940. (rujna)	787.532 (najviši postignuti broj) ⁷

•to, 333.

⁵ Prosečna osigurana nominalna nadnica pokazivala je neznatno kolebale. Između 1923. i 1931. ona se stalno penje, ali uspon nije znan. Od 1931. ona talno pada do 1935. a 1938. opet dostiže visinu koju je imala 1925.

⁶ Stanovništvo se povećavalo i svake godine su pristizali novi radnici koji isu mogli naći zaposlenje. Šest godina se broj zaposlenih (i osiguranih) nije opšte povećavao, nego se čak i smanjivao. M. Mirković ističe da je u datira kolnostima rezervna armija radnika bila prisiljena da radi pod slabijim usloima i za manju nadnicu.

⁷ Od 1923. do 1930. došlo je do povećanja od 192.000 osiguranika ili prosečno 7.400 godišnje. Deset sledećih godina (1931—1940) došlo je do povećanja od samo 5.200 osiguranika.

IZVOZ PO PROIZVODIMA 1928—1932.

Proizvodi	Petogodišnje razdoblje 1928—1932.		Petogodišnje razdoblje 1933—1937.	
	Ukupna izvezena količina u 1.000 tona	Godišnji prosjeak izvoza u 1.000 tona	Ukupna izvezena količina u 1.000 tona	Godišnji prosjeak izvoza u 1.000 tona
1. pšenica	1.150,0	303,3	752,8	150,6
2. kukuruz	1.084,0	216,8	2.487,7	495,7
3. perad (živina)	28,4	5,7	36,3	7,3
4. jaja	119,8	23,9	46,9	9,4
5. žive svinje	120,1	24,0	129,7	25,9
6. goveda	153,1	30,6	96,8	19,4
7. sitna stoka	55,2	11,0	49,2	9,8
8. svježe meso	80,8	16,1	88,9	17,8
9. svježe voće	340,0	68,0	241,7	48,4
10. suhe šljive	75,7	15,1	97,4	19,5
11. duhan	16,1	3,2	20,0	4,0 ³

Isto, 376.

VREDNOST IZVEZENIH KOLIČINA 1928—1932.

Proizvodi	Petogodišnje razdoblje 1928—1932.		Petogodišnje razdoblje 1933—1937.	
	Ukupna vrijednost u milijunima dinara	Godišnji prosjeak	Ukupna vrijednost u milijunima dinara	Godišnji prosjeak
1. pšenica	2.752,4	550,0	1.176,1	235,2
2. kukuruz	1.172,6	286,3	2.197,5	421,5
3. perad (živina)	379,0	75,3	319,0	63,8
4. jaja	2.016,0	403,0	454,7	90,8
5. žive svinje	1.491,0	298,2	1.490,0	298,0
6. goveda	1.132,5	226,5	486,6	97,3
7. sitna stoka	505,3	101,0	258,1	56,1
8. svježe meso	1.063,3	212,6	1.022,8	204,9
9. svježe voće	816,2	163,2	456,6	91,3
10. suhe šljive	353,5	70,7	377,9	75,6
11. duhan	637,8	127,6	557,6	111,5 ⁹

Isto, 376.

® Mirković ukazuje da su izvozne količine pšenice u drugom razdoblju prepolovljene, jer je naraslo stanovništvo trošilo više pšeničnog hleba nego u prvom razdoblju, tako da je kukuruz zamenio pšenicu. Osim toga, kukuruz se više nego pšenica tražio u inostranstvu za tovljenje stoke i za ekstrakciju kukuruznog jezgra.

⁹ Povećale su se izvozne količine peradi i živih svinja, šljiva i duvana. Tri industrijske biljke: hmelj, mak za opijum i konoplja činili su važne pozicije izvoza. Poslednje normalne godine pre rata, 1937, vrednost izvoza iz Jugoslavije je iznosila 6,3 milijarde dinara. Proizvodi ratarstva sudelovali su sa 1,7 milijardi dinara, proizvodi stočarstva sa 1,6 milijardi, proizvodi vočarstva sa 99 miliona, čineći svi zajedno 53,6% vrednosti izvoza. Posle poljoprivrede dolazilo je šumarstvo (vrednost izvezenog drveta činila je 14% vrednosti čitavog izvoza).

IZVOZ I UVOZ JUGOSLAVIJE 1922—1939.
PO VREDNOSTI U MILIONIMA DINARA

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo
1922.	3.691	6.441	-2.750
1923.	8.349	8.310	- 261
1924.	9.539	8.222	+ 1.317
1925.	8.905	8.753	4- 152
1926.	7.818	7.632	+ 186
1927.	6.400	7.286	- 886
1928.	6.445	7.835	-1.391
1929.	7.922	7.545	4- 327
1930.	6.780	6.960	- 180
1931.	4.801	4.800	+ 1
1932.	3.056	2.860	+ 196
1933.	3.378	2.883	4- 495
1934.	3.878	3.573	+ 305
1935.	4.030	3.700	+ 331
1936.	4.376	4.077	+ 299
1937.	6.272	5.234	+ 1.038
1938.	5.047	4.975	+ 72
1939.	5.521	4.757	+ 764 ¹⁰

Isto, 374.

UVOZ AUTOMOBILA 1930—1939.

	Broj putničkih kola	Broj teretnih kola	Vrijednost uvoza u mil. dinara
1930.	2.078	537	104,8
1931.	1.366	574	82
1932.	376	173	22,2
1933.	182	100	10,0
1934.	340	152	17,1
1935.	970	203	30,4
1937.	2.396	821	116
1938.	3.030	1.135	158,9
1939.	3.756	1.151	168,7 [»]

Isto, 358.

¹⁰ Pregled pokazuje da je jugoslovenska spoljna trgovina 1922. do 1939. bila uravnotežena, s malom tendencijom da bude aktivna. U razdoblju od devet godina 1931—1939, kada su se osećale i teške posledice ekonomske krize, kada je vrednost izvoza najniže pala, trgovinski bilans je svake godine bio uravnotežen i aktivan. Velika ekonomska kriza je sa zakašnjenjem sustigla Jugoslaviju, ostavljajući posledice, počev od 1930, u poljoprivredi, trgovini, bankarstvu. Mnogobrojne firme su propadale, cene poljoprivrednih proizvoda padale su do u bescenje (podsećajući, mada u oštrijem obliku i na posledice agrarne krize pre 1929), dok su cene industrijskih proizvoda („makaze cena“), kao i nezaposlenost rasle, seljački dugovi se povećali. Narednih godina započela je snažnija državna intervencija u privredi. Iako je trgovinski bilans bio uravnotežen, privreda Jugoslavije se teško oporavljala od silovitog ekonomskog potresa početkom 30-ih godina. Otuda neki istoričari govore o slomu Jugoslavije pre aprilskog vojnog poraza.

¹¹ Godine 1938. u prometu je bilo 14.504 putnička automobila i autobusa. U periodu 1931—1935. u mnogo većoj meri se povećavao broj luksuznih kola

RASPODELA STRANOG KAPITALA

	Dion, kapital	Rezerve	Kredit	Ukupno
	u milionima dinara			
1. Francuska	716,2	384,5	319	1.419,7
2. Engleska	462	369	535	1.366
3. Njemačka i Austrija	162	171	139	372
4. Čehoslovačka	223,5	217	531,5	982
5. Švicarska	189,5	120	324	633,5
6. Švicarski kapital povezan s francuskim, mađarskim, kanadskim, engleskim i talijanskim	53	173	237	463
7. Sjedinjene Države	289,5	54	43	388,5
8. Italija	83	102	181	366
9. Monaco	77	35	120	232
10. Belgija	110,5	45	70	225,5
11. Nizozemska	53,2	34	77,5	164,7
12. Mađarska	52,5	60,5	39,5	152,5
13. Švedska	31,5	33	68	132,5
14. Poljska	8,5	11	27	46,5
15. Liechtenstein	7	9	27	43
16. Mješavine:				
švicarsko-madž.	5	21	18	44
švicarsko-njem.	10	3	23	36
američko-franc.	3	2	13	18
englesko-holand.	17	10	115	142
17. Luxemburg	12	15	23	50
Ukupno:	2.565,9	1.879	2.930,5	7.375,4

Ukupni kapital industrij- skih dioničkih društava (domaći i inozemni)	4.214	3.562	6.575	13.351
Sudjelovanje domaćeg ka- pitala u %	39,2%	37,3%	55,5%	48,61%
Sudjelovanje inozemnog kapitala u %	60,8%	62,7% ^o	44,5%	51,39% ¹²

Isto, 340.

nego teretnih automobila. Državni putevi su bili glavni putevi; građeni su iz državnih sredstava. Za građenje i održavanje lokalnih puteva angažovana je radna snaga iz naroda. Među modernim putevima izgrađeni su: Subotica—Novi Sad—Beograd, a započeti putevi Zagreb—Dugo Selo, Beograd—Avala—Topola i delovi Jadranskog puta (kod Sušaka, zatim Cetinje—Budva).

¹² Iznos od 10 milijardi dinara uloženog inostranog kapitala ne pokazuje njegovu stvarnu snagu u Jugoslaviji. Po M. Mirkoviću, da bi prikrla visoke dobiti, industrijska i rudarska preduzeća su vršila investicije od dobiti, koje su knjižene kao proizvodni troškovi. Inostrani kapital je prodirao u Jugoslaviju i putem državnih inostranih zajmova. Isti pisac navodi da državni dugovi Jugoslavije nisu 1940. premašivali 7,5 milijardi dinara (navodi se i podatak od 10 milijardi dinara).

STRUKTURA KAPITALA

inozemni kapital	2.387.029.369	dinara ili 51,52%
državni kapital	448.315,350	dinara ili 9,67%
novčani zavodi	452.502.752	dinara ili 9,76%
dionička društva (koja su držala dionice drugih društava)	116.761.682	dinara ili 2,51%
ostali dioničari	1.229.027.744	dinara ili 26,54% ¹³

Isto, 337.

PREGOVORI S NEMAČKOM ZA ISPORUKU NAORUŽANJA JUGOSLAVIJI U ZAMENU ZA STRATEGIJSKE SIROVINE

Berlin, 21. septembra 1939.

Poslanik fon Heren, generalni konzul Nojhauzen i dr Vos, direktor fabrika „Herman Gering“ i novi direktor Škodinih fabrika, u međuvremenu su pregovarali sa jugoslovenskom vladom u vezi sa isporukom naoružanja Jugoslaviji za isporuku bakra, olova, cinka, kalaja i konoplje iz Jugoslavije Nemačkoj. Pretsednik jugoslovenske vlade i ministar inostranih poslova su obećali da će isporučiti sirovine toliko važne za nas, a da u isto vreme dobiju isporuke nemačkog oružja, a iznad svega da nam isporuče celokupnu jugoslovensku proizvodnju bakra. Pošto su gospoda Nojhauzen i Vos bili podneli svoj izveštaj, f'eldmaršal se složio sa takvom istovremenom isporukom od 100 aviona „Meseršmit“, 120 protivavionskih topova „Škoda“ i 250 protivtenkovskih topova „Škoda“, što bi ukupno iznosilo 34 mil. nemačkih maraka.¹⁴

Aprilski rat 1941, 359.

NEMAČKO-JUGOSLOVENSKI PRIVREDNI ODNOSI PREMA ITALIJANSKIM IZVORIMA

2. maja 1940.

... Sasvim je sigurno da je to deo stvarnih razloga posete, ali u sadašnjoj situaciji ona je prirodno i pravilno protumačena kao mnogo značajnija, naročito u okviru ekonomske borbe koju u dunavsko-bal-

¹³ Visina sudelovanja inostranog kapitala u akcionarskim društvima pokazuje da je on u jugoslovenskoj industriji, bankama, osiguranju, velikoj trgovini, prometnim preduzećima u svima sektorima privredne delatnosti delovao kao akcionarsko društvo, imajući prevagu. Inostrani kapital je u toj pravnoj formi odlučivao ko će upravljati i kako će se upravljati, a njegov uticaj je bio odlučujući na državnu i privrednu politiku. Osim rudnika u državnim rukama, čitavo ostalo rudarstvo je držao inostrani kapital. Rudnici pirita i bakra u Majdanpeku pripadali su belgijskom kapitalu, a borski rudnik bakra francuskom kapitalu. U Zemaljskoj banci Bosne i Hercegovine sudelovao je u isto vreme austrijski, nemački, belgijski, švajcarski, mađarski i italijanski kapital. Trbovljanski rudnici uglja bili su u rukama francuskog kapitala, zagorski i aleksinački rudnici u rukama belgijskog kapitala, dalmatinski u rukama italijanskog kapitala; u Zlataru je investiran engleski kapital; ivanečki rudnici su bili u rukama holandskog i nemačkog kapitala, itd.

" Koristeći se ekonomskom krizom, Nemačka je potiskivala Veliku Britaniju i Francusku iz Jugoslavije i povećavala svoj uvoz, koji je već 1936. iznosio 26,7%, prema 16,2% 1935. U isto vreme povećavao se i udeo nemačkog kapitala u Kraljevini: 1934. iznosio je 0,88%, a već 1938. narastao je na 6,77%. Razgovori za uvoz naoružanja počeli su 1939. godine. Isporuka nemačkog naoružanja uslovljavana je isporukama sirovina neophodnih za nemački ratni napor.

kanskom području vode dve zaraćene strane. Poseta Beogradu je, u stvari, obuhvaćena kružnim putovanjem Klodijusa u glavne gradove ovog područja, posle Bukurešta i Budimpešte, s tim što će zatim produžiti za Sofiju. Može se predvideti da je u Jugoslaviji, kao i u drugim državama, nemačka delatnost usmerena na sprečavanje aktivnosti otpočetih od strane britanskih kompanija za kupovanje robe u Jugoslaviji (Enko), kao i na želju da se i sa ekonomske strane razmotri bitno pitanje snabdevanja dunavskim putem iz ove kao i iz drugih zemalja ovog područja. Ono zbog čega je Jugoslavija naročito značajna za Nemačku je, nasuprot ekonomskoj ofanzivi Saveznika (potvrđeno, kao što sam izvestio, povratkom britanskog poslanika), da se ne smanji maksimalna granica izvoza sirovina, kao i zbog nekih izuzetnih engleskih mera. Za neke od proizvoda kao, na primer, za žitarice, sveže i konzervirano meso i životinjsku mast, ispoljavaju se druge znatne teškoće, koje će se verovatno povećati s obzirom na vrlo nerodnu godinu ..¹⁵

Isto, 620.

ITALIJANSKI OTPRAVNIK POSLOVA U MOSKVI GROFU ČANU
O POTPISIVANJU SOVJETSKO-JUGOSLOVENSKOG UGOVORA
O TRGOVINI I POMORSKOM SAOBRAĆAJU

Moskva, 13. maja 1940.

U Moskvi, 11. maja 1940, između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije je potpisan Ugovor o trgovini i plovidbi, Protokol uz Ugovor u vezi sa Trgovinskim predstavništvom u Jugoslaviji i privremenom Trgovinskom delegacijom Jugoslavije u SSSR, kao i Sporazum o razmeni i plaćanju za 1940/41. godinu.

Celokupna razmena robe između SSSR i Jugoslavije za 1940/41, na osnovu sporazuma o razmeni i plaćanju, iznosiće 176 miliona dinara.

Sovjetski Savez namerava da uvozi iz Jugoslavije bakar, mineralne koncentrate olova i cinka, svinjsku mast i drugu robu, kao i da isporučuje Jugoslaviji poljoprivredne i druge mašine, petrolej, pamuk i drugu robu ...

Prve vesti proistekle iz pomenutog saopštenja neposredno su potvrdile mišljenje koje je prevladalo u ovdašnjim diplomatskim krugovima, tj. da je trgovinska misija jugoslovenske delegacije predstavljala samo plašt kojim je prikriveno ponovno uspostavljanje normalnih odnosa sa sovjetskom vladom ..¹⁶

Isto, 633—635.

¹⁵ Britanija je u Jugoslaviji otpočela i ekonomski rat protiv Nemačke otкупljivanjem poljoprivrednih proizvoda po višim cenama, kako bi otežala nemačko snabdevanje hranom i učinila blokadu Nemačke još efikasnijom, ali ta operacija nije dala očekivane rezultate.

¹⁶ Kraljevina Jugoslavija je bila jedna od evropskih država koje su među poslednjima uspostavile diplomatske odnose sa SSSR-om. Otuda je i ekonomska razmena između dveju zemalja bila više nego neznatna. Pomenuti trgovinski i saobraćajni aranžmani su zaista prethodili sporazumu o razmeni diplomatskih predstavnika od 29. juna 1940. između Kraljevine Jugoslavije i SSSR-a, čime je Jugoslavija *de jure* priznala SSSR.